

18.10.2022

Naisjärjestöjen Keskusliiton lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyvistä laeista

Naisjärjestöjen Keskusliitto kiittää eduskunnan lakivaliokuntaa mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyvistä laeista (HE 189/2022 vp). Liitto pitää uudistusta erittäin tärkeänä ihmisoikeuksien ja sukupuolten tasa-arvon kannalta ja kannattaa sitä lämpimästi. Liitto kuitenkin esittää vakavan huolensa siitä, että laki ei turvaa transnuorten asemaa.

Yleistä lakiesityksestä

Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää välttämättömänä, että sukupuolivähemmistöihin kuuluvien naisten oikeudet toteutuvat täysimääräisinä yhteiskunnassamme. Jokaisella ihmisellä on oikeus määrittellä itsensä ja sukupuolensa. Naisjärjestöjen Keskusliitto korostaa, että moninainen käsitys sukupuolesta ei ole uhka naisille tai naisten oikeuksille. Naisjärjestöt eivät sulje ulkopuolelle sukupuoli- tai muihin vähemmistöihin kuuluvia naisia, sillä moninaisuus on naisjärjestöjen vahvuus. Naisjärjestöjen Keskusliitto tukee transihmisten oikeutta itsemäärittelyyn ja transjärjestöjen näkemyksiä translain uudistamisesta.

Uudistus parantaisi transihmisten itsemäärittämisoikeutta, kehollista koskemattomuutta ja hyvinvointia. Se myös vapauttaisi terveydenhuollon resursseja. Voimassa oleva laki loukkaa transihmisten ihmisoikeuksia, oikeutta itsemäärittelyyn ja keholliseen koskemattomuuteen, ja liitto pitää välttämättömänä sen uudistamista. Lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus on välttämätöntä poistaa sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä esitetyllä tavalla. Liitto kannattaa myös sukupuolen juridisen vahvistamisen eriyttämistä lääketieteellisistä toimenpiteistä. Lasten oikeuksien kannalta tulisi mahdollistaa sukupuolen juridinen vahvistaminen 15-vuotiaasta eteenpäin.

On tärkeää, että laki tulee voimaan mahdollisimman pian. Ideaalitapauksessa myös 5 §:ää voisi soveltaa heti lain voimaantulosta lähtien, mutta mikäli tämä ei ole mahdollista, on parempi, että lain voimaantulo muilta osin ei viivästy.

Sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä ja nuorten asemasta

Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää tärkeänä, että sukupuolen vahvistamisen edellytykset lainsäädännössä perustuvat ihmisoikeussopimusten ja ihmisoikeusnormien mukaisiin lähtökohtiin. Esitetty pykälä ei täysin toteuta tätä lähtökohtaa, vaikka onkin oikeansuuntainen. Pykälän vakavin ongelma on, että se ei turvaa transnuorten asemaa. Pykälän sanamuodon muuttaminen viittaamaan vahvistettavaan sukupuoleen vastakkaisen sijaan on kannatettava. Ulkomaisen sukupuolen oikeudellisen vahvistamis päätöksen tunnustaminen on tärkeä mahdollistaa.

Sukupuolen juridinen vahvistaminen tulisi mahdollistaa myös alle 18-vuotiaille. Täysi-ikäisyyden vaatimus sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on ristiriidassa lapsen oikeuksien kanssa eikä mahdollista lapsen edun yksilöllistä arviointia. Kyse on lapsen oikeuksista, jotka Suomi on sitoutunut ottamaan huomioon kaikessa päätöksenteossään. Tämä puoltaa sitä, että sukupuolen vahvistaminen tulisi tehdä mahdolliseksi myös 15 vuotta täyttäneille. Naisjärjestöjen Keskusliitto on kannattanut Oikeus olla -kansalaisaloitetta, joka huomioi myös transnuorten aseman.

Sukupuolen vahvistamisen lykkäytyminen jopa vuosilla heikentää transnuorten hyvinvointia huomattavasti.

Tutkimusnäyttö osoittaa, että sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvinkin aikaisin ja sen kanssa eläminen voi merkittävästi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjiville käytännöille. Mahdollisuus saada oikean sukupuolen mukaiset henkilöpaperit viivytyksettä helpottaisi lukuisten transnuorten elämää, vähentäisi syrjintää ja parantaisi nuorten hyvinvointia.

Sukupuolen vahvistamisen mahdollistaminen alaikäisenä on perusteltua perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. YK:n lapsen oikeuksien komitea ja Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Niels Muižnieksin ovat korostaneet valtioiden velvollisuutta kunnioittaa nuorten sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa.

Myös hallituksen esityksessä myönnetään, että ehdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle ei voida pitää täysin sopusoinnussa lapsen oikeuksien kanssa. Suomi sai viime vuonna langettavan päätöksen YK:n lapsen oikeuksien

komiteasta, jossa todettiin, että Suomi ei ollut riittävän yksilöllisesti arvioinut lapsen etua venäläistä sateenkaariperhettä koskevassa turvapaikka- ja käännytysasiassa. Suomen kansainväliset velvoitteet edellyttävät lapsen oikeuksien yksilöllistä tarkastelua, mitä ehdoton 18 vuoden ikäraja ei mahdollista.

Hakemus ja sen käsittely

Itsemääräämisoikeutta sukupuolen vahvistamisen suhteen toteuttaisi parhaiten malli, jossa olisi kyse ilmoitusmenettelystä ilman harkinta-aikaa. Kansainväliset suositukset edellyttävät nimen ja oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen mahdollistamista virallisissa asiakirjoissa nopeasti, läpinäkyvästi ja saavutettavasti. On kyseenalaista, onko harkinta-aika yhteensopiva näiden suositusten kanssa. Mikäli harkinta-aika tulee, sen on oltava mahdollisimman lyhyt. Aikaa ei voi pidentää esitetystä kuukaudesta ilman, että se muuttuu rangaistusluontoiseksi.

Naisjärjestöjen Keskusliitto on erittäin tyytyväinen siihen, että vaatimus hakemuksen perustelemiseen on poistettu pykälästä lausuntokierroksen jälkeen. Samoin liitto on tyytyväinen siihen, että lain perusteluista on poistettu hakemuksen sisältöä koskevat vaatimukset. Liitto piti perusteluvaatimusta ongelmallisena. **Liitto korostaa erityisesti, että vahvistaminen ei saa edellyttää stereotyyppistä kuvausta sukupuolesta.** Suomi on sitoutunut purkamaan kaikkia sukupuoliin liittyviä stereotyyppioita Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevassa CEDAW-sopimuksessa. Sopimuksen toimeenpanoa valvova komitea on Suomen viimeisimmästä määräaikaisraportista antamissaan suosituksissa edellyttänyt varmistamaan, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli vahvistetaan vaatimatta heitä mukautumaan stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä.

Liitto pitää erittäin tärkeänä, että pykälän perustelujen mukaan Digi- ja väestötietoviraston harkinta asiassa olisi oikeusharkintaa, ei tarkoituksenmukaisuusharkintaa. Viranomaisen tehtävänä ei näin olisi esimerkiksi arvioida hakijan sukupuolen kokemusta tai sen pysyvyyttä. Liitto piti lausuntokierroksella erittäin ongelmallisena mahdollista viranomaisen harkintavaltaa ja korosti, että sen tulee olla mahdollisimman rajattua, jotta itsemääräämisoikeus säilyy. Liitto piti harkintavaltaa ongelmallisena myös viranomaisten riittävän tietotaidon varmistamisen ja alueellisen yhdenvertaisuuden varmistamisen näkökulmasta.

On välttämätöntä, että päätökseen on muutoksenhakumahdollisuus, kuten esitetään. Muutoksenhaun suhteenkin esityksessä olisi syytä selvittää, miten muutoksenhaku toimisi ja olisiko muutoksenhaku aina välttämätön vai olisiko mahdollista vain tehdä uusi hakemus, mikäli aiempi hakemus on hylätty.

Esitys ei enää edellyttäisi sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle puolison suostumusta, mikä on ehdottoman kannatettava muutos. Avioliitto jatkuisi avioliittona ja rekisteröity parisuhde rekisteröitynä parisuhteena. Ilmoitusvelvollisuutta sukupuolen vahvistamisesta laajennettaisiin kuitenkin koskemaan myös rekisteröidyn parisuhteen toista osapuolta. Tätä ei esityksessä perustella mitenkään, ja onkin syytä kysyä, eikö olisi perustellumpaa poistaa ilmoitusvelvollisuus kokonaan, kun sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen ei enää vaikuta puolison oikeudelliseen asemaan.

Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset

Esityksessä muutettaisiin useita lakeja siten, että muutoksilla turvattaisiin sukupuolensa vahvistaneen henkilön pääsy tarvitsemiinsa terveyspalveluihin. Esityksen tavoitteet ovat hyviä ja kannatettavia. **Tavoitteet tulisi ensisijaisesti toteuttaa muuttamalla muu lainsäädäntö sukupuolineutraaliksi.** Poikkeussäännösten sijaan liitännäislakeja olisi syytä uudistaa kokonaisvaltaisesti. Nyt tämä tavoite on toteutunut ainoastaan osittain. Naisjärjestöjen Keskusliitto on kuitenkin erittäin tyytyväinen siihen, että termiä 'lisäntymisbiologinen sukupuoli' ei enää esitetä lakiin. Liitto piti käsitettä ongelmallisena.

Tavoitteena on myös varmistaa jokaisen henkilökohtainen turvallisuus. Tämä on huomioitu vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin esitetyissä muutoksissa. Liitto korostaa, että **henkilön sukupuolena tulisi kaikissa tilanteissa pitää hänen oikeudellista vahvistettua sukupuoltaan, ja tästä tulisi voida poiketa vain, kun se on välttämätöntä turvallisuuden vuoksi.**

Suomen aborttilaki on vanhentunut ja se tulee uudistaa kokonaisuudessaan siten, että abortin saaminen perustuu raskaana olevan omaan ilmoitukseen. Laista tulee poistaa vaatimukset, joilla viivytetään ja vaikeutetaan abortin saamista ja se tulee muuttaa kattamaan sanamuodoiltaan kaikki raskaana olevat. Äitiysavustuslaki tulisi korjata käyttämään sukupuolineutraalia kieltä. Samalla äitiyspakkauksen nimike tulee muuttaa vastaamaan perhevapaauudistuksen sukupuolineutraalia terminologiaa.

Sukupuolen vahvistamisen vaikutukset vanhemmuuteen

Vanhemmuusmerkinnän tulisi määräytyä suoraan henkilön vahvistetun sukupuolen perusteella. Ehdotettu 4 § poikkeaa lakiluonnoksen pääsäännöstä, jonka mukaan vahvistettua sukupuolta tulee pitää henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Liitto on vanhemmuuslaista antamassaan lausunnossa kiinnittänyt huomiota siihen, että lapsen vanhemman sukupuolimerkintä ja merkintä vanhemmuudesta voivat olla ristiriidassa väestötietojärjestelmässä, ja että vanhemman transtaustan paljastuminen väestötietojärjestelmästä altistaa sekä vanhemman että lapsen syrjinnälle.

Esityksen tulee varmistaa se, että arkaluontoista tietoa vanhemman transtaustasta ei muutoksen jälkeen paljastu väestötietojärjestelmästä aina viranomaisen kanssa asioidessa. Liitto on edellyttänyt, että vanhemmuusmerkintä tulisi voida tehdä väestötietojärjestelmään sukupuolineutraalisti. Lapsen ja vanhemman oikeudellisen suhteen syntyminen tulee voida taata muilla keinoin kuin vanhemmuusmerkinnän määräytymisellä syntyessä määrätyn eikä lain mukaan vahvistetun juridisen sukupuolen perusteella.

On tärkeää, että esitys mahdollistaa vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamisen henkilön sukupuolta vastaavaksi itsemäärittelyoikeuteen perustuen. Vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen tulee mahdollistaa myös ennen lain voimaantuloa syntyneiden lasten ja sukupuolen oikeudellisten vahvistamisten osalta. Liitto on erittäin tyytyväinen siihen, että henkilöllä voisi olla eri nimike suhteessa eri lapsiin. Tämä voisi olla henkilön toiveena tilanteissa, joissa osa lapsista ja näin ollen myös identiteetti vanhempana on syntynyt ennen sukupuolen vahvistamista ja osa sen jälkeen. Se tukisi myös lapsen edun yksilöllistä huomioimista, joka on Suomea sitova ihmisoikeusvelvoite.

Muut kommentit hallituksen esitykseen liittyen

Jokaisen transsukupuolisen ja sukupuoleltaan moninaisen hoitoonpääsy on taattava uudistuksen yhteydessä. Esityksen mukaan hoitoja säätelevä transasetus kumottaisiin ja hoitoonpääsyä säänneltäisiin jatkossa terveydenhuollon yleissääntelyllä. Palkon vuonna 2020 antamaa hoitosuositusta on kritisoitu kansainvälisten suositusten vastaisena ja hoitoon pääsyä hidastavana tilanteessa, jossa hoitoon pääsy on muutenkin viivästynyt sietämättömästi. Jokaiselle hoitoa tarvitsevalle on taattava pääsy yksilöllisiä tarpeita vastaavaan erikoissairaanhoidon nykyistä huomattavasti nopeammin, ja transpoliklinikoiden resursseja on kasvatettava tämän turvaamiseksi. Hoito on jatkossakin syytä keskittää tiettyihin keskussairaaloihin erikoistumisen takaamiseksi.

Suomen tulee pikaisesti päivittää tautiluokituksensa WHO:n uudistettua ja vuoden 2022 alusta voimaan tullutta ICD-11-tautiluokitusta vastaavaksi, jossa transsukupuolisuus ja lapsuuden sukupuoli-identiteetin häiriö nimetään ja määritellään uudestaan sukupuolen yhteensopimattomuudeksi sekä siirretään seksuaaliterveyttä koskevaan lukuun mielenterveyden ja käyttäytymishäiriöiden luvusta.

Kiireettömät, lääketieteellisesti ei-välttämättömät intersukupuolisten lasten kehoa muokkaavat toimenpiteet varhaislapsuudessa on kiellettävä erikseen lainsäädännöllä. Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä totesi raportissaan, että voimassa oleva lainsäädäntö sisältää intersukupuolisten lasten henkilökohtaista koskemattomuutta turvaavan riittävän sääntelyn, eikä asiasta ole syytä säätää erikseen. Sen sijaan työryhmä esitti asiasta ei-lainsäädännöllisiä toimenpiteitä. **Kokemukset sekä Suomesta että ulkomailta kuitenkin osoittavat, että terveydenhuollon ammattilaisille annettavat suositukset eivät riitä, jos halutaan luopua sukupuolipiirteitä muokkaavista itsemääräämisoikeutta loukkaavista lääketieteellisistä toimenpiteistä.** Suomessa terveydenhuollon suositukset eivät ole muuttaneet intersukupuolisten oikeuksia rikkovia hoitokäytäntöjä.

Transihmisten oikeuksiin kohdistuvasta vastustuksesta

Julkisessa keskustelussa naisten oikeuksia ja transihmisten oikeutta itsemäärittelyyn vastustetaan yhä enemmän. Erityisesti sukupuolten tasa-arvoa ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia vastustava anti-gender-liikehdintä väittää, että moninainen käsitys sukupuolesta on uhka naisille ja vähentää naisten oikeuksia. Näin ei kuitenkaan ole, vaan anti-gender-liike itsessään muodostaa uhan niin naisten oikeuksille kuin muillekin perusoikeuksille.

Anti-gender-liike tuo yhteen monia toimijoita, joiden taloudelliset, uskonnolliset ja poliittiset intressit yhdistyvät ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen vastaiseksi liikehännäksi. Liikkeen pyrkimyksenä on saada maallinen lainsäädäntö vastaamaan vanhoilliskristillistä maailmankatsomusta, keskittää taloudellinen valta harvoille ja kivuta poliittiseen valtaan äärioikeistolaisella agendalla. Strategia on toiminut esimerkiksi Puolassa, Unkarissa ja Venäjällä. Taloudellisesti anti-gender-liikettä tukevat vahvasti Yhdysvaltojen, Venäjän ja Euroopan äärikonservatiiviset järjestöt, ja liikkeen rahoitus on kymmenen viime vuoden aikana nelinkertaistunut.

Suomi ei ole immuuni kansainväliselle kehitykselle, vaan liikkeen vaikutus näkyy myös meillä. Siksi Suomen on vahvistettava lainsäädäntöään ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion turvaamiseksi.

Ihmisoikeudet ovat jakamattomia, mikä tarkoittaa, että kaikki ihmisoikeudet ovat yhtä tärkeitä ja toisistaan riippuvaisia. Tasa-arvotyö ei ikinä ole pois muiden oikeuksista, ja edistämällä transnaisten asemaa ja ihmisoikeuksia edistämme samalla yhteistä tasa-arvoa. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat naiset eivät ole uhka. **Translain uudistuksessa on kyse ihmisoikeuksista, jotka kuuluvat erottamattomasti jokaiselle.**

Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry

Saara-Sofia Sirén
puheenjohtaja

Terhi Heinilä
pääsihteeri

Lisätietoja:

Merja Kähkönen, vaikuttamisen ja kansainvälisten asioiden asiantuntija, Naisjärjestöjen Keskusliitto, puh. 050 546 6688,
merja.kahkonen@naisjarjestot.fi

Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry on vuonna 1911 perustettu sukupuolten tasa-arvoa edistävien naisjärjestöjen kattojärjestö, johon kuuluu 72 jäsenjärjestöä ja yhteensä noin 400 000 jäsentä. Naisjärjestöjen Keskusliiton tavoitteena on naisten aseman, sukupuolten tasa-arvon ja tyttöjen ja naisten oikeuksien edistäminen.